

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелзэн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

№60
(19097)

2018 чылдың
май 22
вторник

Хүннүн үнери — 04:07
Ажары — 20:47
Хүн дурту — 16:40

Садар өртээ хостуг (12+)

Парлалга конференциязы

ТУРУШТАР ТОДАРАТТЫНГАН

Тыва Республиканың делегациязының Моолга албан езузу-биле май 14-17 хүннеринде чораанының түңнелдеринге хамаарыштыр парламенталга конференциязын Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол эрттирген.

Россия Федерациязының субъектеринин аразындан Тыва Моолдун эрге-чагыргазының албан езузу-биле чалаан баштайгы девискээр болж, ол дээрже Моолдун президентизи Баттулганың бүгү Россия болгаш Тыва-биле кады ажилдажылгаже улуг көзгөйни салып турарының херечизир деп, республиканың массалыг информация чепсектеринин төлээлери-биле ууражылганың эгезинде Шолбан Кара-оол демдеглээн.

Тыва делегация Моолдун казааның ээн каш удуртукчулары-биле ууражышкыннарны эрттирген. Оларның азында Моолдун казааның даргазының алакчызы, Садыг-экономика болгаш тем-техниктиг кады ажилдажылга тазы-биле российжи-моол кады ажил-жылга комиссиязының моол чазактын тазындан даргазы У. Энхтувшин, парламентилер аразының «Россия-Моол» түктүн удуртукчузу Б. Энх-Амгалан, олдун даштыкы херектер сайыды Цогтбаатар, орук болгаш транспорт жүлдезинин сайыды Ж. Бат-Эрдене, эргетика сайыды Т. Гантулга, камгалал сайыды Н. Энхболд. Улуг төлөвилелдерни тандыраарына киржип турар «Монго-Alt Corporation» компанияның топ-

менеджерлери-биле база тыва делегация ужурашкан.

Моолче чорук-херектиң кол сорулгазы — Улуг-Хем уну Сибирь девискээрлери биле Моолдун аразында ажил-агыйжы харылзааларны чаа кол деңнелче көдүреринге үндезин боор дөрт инфраструктурлуг төлөвилелдеринин презентациязынга дүүштүр ужуражышкыннарны киржикчилерин болгаш чугаалажышкыннарның программаларын таарыштыр тургускан дээрзин Тываның Баштыңы дыңнаткан.

Тываны тавартыр транспорт харылзаазының системаларын тургузарына Моолдун эрге-чагыргазы сонугалдыг, бо талазы-биле базымнарны уткуштур кылып турар деп, Шолбан Кара-оол чугаалаан. Чижээлээрже, Тываны тавартыр демир-орукту Хубсугул аймакта Овоот хөмүр-даш уургайына чедир Моол тудар деп турган болза, ам ону россия-моол кызыгаарда Арц-Суур эрттирилге пунктузунга чедир тударының дугайында сайгарып көрүп турар. Харын-даа мырыңай ол участоктун төлөвилел ажилдарын эгелей берген.

Российжи планнар-биле холбаштыр автомобиль оруктарының четкизин Моол сайзырадып турар. Чижээлээрже, Улан-Батордан Улангом угланышкынның автомобиль оруун Хандагайтыда эрттирилге пунктузунга чедир тудар ажилдар кидин түлүк. Тываның эрге-чагыргазының шудургу күженишкенинин түңнелинде Р-257 «Енисей» федералдыг магистральдыг угланышкынын ол эрттирилге пунктузунга чедир өскерткен болгай. Делегей стандарттарынга дүгжүп

турар орукту төндүр тударына чедир кайы-даа таладан ниитизи-биле 400 километр орукту тудары арткан.

Тыва биле Моол аразына пассажирлерниң агаар аргыштырылганын организаастаар дугайында Шолбан Кара-оолдун эгелээшкенин херек кырында боттандырып болур деп моол тала санап турар. Кызыл хоорайда аэропортту бүрүнү-биле чаартыры доостурунун кырында, а моолдар Улангомда аэропортту бир чыл соңгаар тудуп доозупкан. Ооң техниктиг дерилгезинин деңнели чурттар аразына ужар самолеттарны хүлээп болур бедик шынарлыг. Ынчангаш Моолдун чааа Тываның Баштыңының эгелээшкенин деткип, Кызыл — Улангом аразына авиамаршрутту ажыдарын Чазактар аразында комиссияга чугаалажып көөр айтырылганын аразынче кириер деп турар. Аэропорттардан тускай сертификация болгаш өске-даа документи-лер негевес коммерциялыг авиарейстерни бо чылдың чайын организаастап болур деп, Шолбан Кара-оол журналистерге чугаалаан.

Ийи чурттуң аразында кызыгаар режимин, кызыгаар чанында девискээрлеринин аразында харылзааларның чурумун Россияның-даа, Моолдун-даа талазындан эде көөрүн үе негей берген деп, Тываның Баштыңы демдеглээн.

Бистиң Моолга чораанывыс, аңаа болган ужуражышкыннар, чугаалажышкыннар ийи чурттуң аразында кады ажилдажылгага, кызыгаар чоогунда чурттап турар кижилеринин харылзааларына, садыглаарына болгаш аргыжарына шаптыктыг чүүлдер хөй, олар улуг дипломатияның бединден белен көзүлбезин илереткен деп, Шолбан Кара-оол айыткан.

Кайы-даа таланың бизнесменнеринин кылыр улуг болгаш биче-даа чүүлдери хөй, оларның кады ажилдаар күзели бар. Чугаа чүгле Тываның дугайында эвес, а Сибирь девискээрлеринин дугайында база чоруп турган. Тываның Баштыңының бодалы-биле алырга, кайы-даа угланышкыннарга бот-боттарын билчир чорук бар, туруштар тодараттынган, оларны боттандырып, кады ажилдаары арткан.

Моол-биле кады ажилдажылга дугайында Регионнар аразының «Сибирь чөлшээржилге» ассоциацияның июль айда Тываның найысылалына эртер хуралына база катап чугаалажып көөр деп, парламенталга конференциязының төңчүзүнде Шолбан Кара-оол дыңнаткан.

gov.tuva.ru

Байыр чедиришкени

Хүндүлүг Сергей Күжүгетович!

Россия Федерациязының Камгалал сайыдының албан-дужаалына томуйлатканыңар таварыштыр сеткиливис ханызындан байыр чедиришкенин-ривис хүлээп ап көрүңер.

Ындыг улуг албан-дужаалга Силерни томуйлааны дээрже Россияның чаагай чоруу дээш Силерниң карак кызыл ажил-ижиңерниң бедик үнелээнин база салдынган сорулгаларны чедип алырына болгаш кандыг-даа шиитпирлерни дилеп тыварына Силерниң арга-дуржулганыңарны, мергежил-билиңерни үнелеп көргөнин херечилеп турар.

Бедик профессионал арга-дуржулганыңар, төнмөс-читпес күчү-күжүңер болгаш кол-ла чүве — ажил-херээрже шыңчы ынакшылыңар бо бедик албан-дужаалда Силерниң ажил-чорудулганыңарның үрө-түңнелиниң үндезини болур. Байлак амыдыралчы дуржулганыңар база мерген угааныңар Россияның камгалал күчүзүн быжыглаарына болгаш сайзырадырына улуг ужу-дузалыг болуп турар дээрзинге бүзүрелдиг бис.

Силерге быжыг кадыкшылды, аас-кежикти, бүгүдеге менди чаагайны, ол дээрже Силерниң мурнунарда, Яамының мурнунда, а ол дээрже бүгү чурттуң мурнунда салдынган харысалгалыг сорулгаларны шиитпирлээринге чедиришкенин сеткиливис ханызындан күзеп тур бис.

Хүндүткел-биле, Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) депутаттары.

Хүннүн медээлери

АУКЦИОННУ ЧАРЛААН

Кызылда 1963 чылдан тура ажыг-лалда турар коммунал көвүрүүн эде кылыр эрге дээш аукцион мөөрейни чарлаан. Садыглажышкыннарның эге өртээ 924, 9 млн. рубль дээрзин Интерфакс дыңнаткан.

Көвүрүүн эде кылыр ажилдарны 2 чадага чорудар болгаш ноябрь 30-ге чедир ону доозар ужуруп.

Аукционнун киржикчилеринин санын кызыгаарлаан. Көвүрүүн эде кылыр ажилдарга киржир күзөлдиг организациялардан чагыллары июнь 4-ке чедир хүлээп алыр. Мөөрейниң түңнелдерин июнь 7-де үндүрер.

Найысылалдың коммунал көвүрүүн эде кылыр ажилдарның ниити өртээ 1.3 млрд рубль дээрзин мурнунда дыңнаткан турган. Ажилдарның кол күүседикчизи «Восток» КХН.

МОСКВАДАН ААЛЧЫЛАР

Бөгүн, май 22-де, Москваның күрүнениң Моссовет аттыг академиктиг театрының удуртулгазы баштаан делегация театрың артистери-биле кады Кызылга келир.

«Улуг гастрольдар» деп федералдыг программа езугаар ажилдап турар Федералдыг деткимче төвүнүн программалар боттандыраар дирекциязының удуртукчузу Руслан Курбатов, артистер Ольга Кабо, Александр Яцко-биле академиктиг театрың Тывага гастрольдарының дугайында парламенталга конференциязын В. Көк-оол аттыг национал хөгжүм-шии театрына 11.00 шакта эрттирер.

«ШЫН» — ТӨӨГҮЛҮГ СОЛУН

«Шын» солуннун 2018 чылдың чагыдылгазы Тываның үгү почта салбырларында бо хүннерде чоруп турар. Ынчангаш «Шынны» үезинде чагыдып алырынче республиканың рах-чоок булуңнарында чурттап турар хүндүлүг чонувусту, кижикчилеривисти, номчукчуларывысты кыйгырдывыс!

ПОЧТА ТАВАРЫШТЫР

Индекс	1 айда	3 айда	6 айда
1530 — хуу кижилерге	179,83	539,49	1078,98
1730 — организацияларга	189,83	569,49	1138,98

РЕДАКЦИЯДАН БОТТАРЫ КЭЭП АЛЫР КЫЛДЫР ЧАГЫДАР БОЛЗА

Индекс	1 айда	3 айда	6 айда
11530 — хуу кижилерге	96,00	288,00	576,00
31730 — организацияларга	120,00	360,00	720,00

Хүндүлүг чонувус! «Шын» солунну үезинде чагыдып номчуңар!

Чагыдылга-2018

Бюджет күүселдези

БАДЫЛААРЫ-БИЛЕ

Тываның Чазаа 2017 чылда республика бюджетиниң күүселдезиниң дугайында хоойлу төлөвилелин Дээди Хуралга бадылады-биле кириген. Чыл дургузунда республиканың орулгазы 23 млрд. 196,1 млн. рубль, а чарыгдалдары – 22 млрд. 825,9 млн. рубль болганын документида айткан. 2016 чылга деңизерге, бюджеттин орулгазы 8 хуу өскөн.

Хоойлу төлөвилелин белеткээн Тываның Саң-хөө яамызының медээзи-биле алырга, орулгаларның хевирин көөр болза, кижилерниң орулгаларына үндүрүгден кирилде эң хөй – 51 хуу болган. Кызылда 55-ки аңгы мото-адыгы бригаданы тургусканын база РФ-тин Президентиниң «май чарлыктары» езугаар бюджет адырында шалыңны өстүргенин, 2017 чылда ол 8 хуу өзүлдени алган.

Орулга хемчээли-биле ийги черде – организацияларның ажык-кончаазына үндүрүг. Тываның бюджетинде ол 14 хууга дең. Чыл дургузунда казнаже орулгага санаашкындан 653 млн. рубль кирген, 2016 чылга деңизерге 1,7 катап хөй. Ону колдуунда дагытыш бүдүрүлгелери база банкыларның регион салбырлары долдурган. Орулганың өскени – кризис соонда байдал турум апарганын херечилээн деп, специалистер айткан.

Регион бюджетинче нефть продуктуларына акцизтерден орулга кылдыр чылда 616 млн. рубль кирген, республика орулгазының 13 хууун ээлээн. Эрткен чылга деңизерге, нефть продуктуларын сатканындан кирилде хемчээли 14 хуу эвээжээн.

Биче болгаш ортумак бизнестин колдуунда ажыглап турары үндүрүг онаалдазының бөдүүнчүткен системазындан орулга 6 хуу кызырылганын чазакка демдеглээн. Үндүрүг онаалдазының бөдүүнчүткен системазы-биле сайгарлыкчылардан 186 млн. хире рубль орулганы алыр планын 181 млн. рубль кылдыр күүсеткен. Ону бизнес үндүрүг чурумунуң өске хевирлеринче – патент база

чаңгыс аай көдээ ажил-агый үндүрүгүнче шилчээнинде деп, ТР-ниң Саң-хөө яамызының эксперттери тайылбырлаан.

Республика бюджетиниң шупту орулгазының 7 хире хууун организацияларның эт-хөрөңгү үндүрүг тургускан. Оон мурнунда чылга деңизерге, 2017 чылда кирилделерниң ниити хемчээли 31 хууга өскөн. «Межегейхөмүр» компаниязының уургайын ажыгалга киригеш, ажилдадып эгелээни-биле ол тайылбырлатынар. 2016 чылга деңизерге, 79 млн. рубль хөй. Эрткен чылын ол үндүрүгден каттышкан орулга 333 млн. рубль болган.

Транспорт үндүрүг, ажыктыг казымалдар тывыжындан үндүрүг база аңгы-аңгы торгаалдардан бюджет орулгазы 3 хуу өскөн. 2017 чылда оон ийизинден кирилделер эвээжээн. Торгаалдар төлөвиринден Тыва 11 хуу эвээшти алган. ОШАЧКИ шугуму-биле торгаалдарга түнү эвээжеткенин, кирилде кызырылганын анализ көргүскөн. Өскээр чугаалаарга, республика орулгаларында чурум хажыдышкыны элээн эвээжээн.

2016 чылга деңизерге, тывыштан үндүрүг орулгазы 33 хуу эвээжээн. РФ-тин Үндүрүг кодексинде чаартылгаларны – тывыш компанияларынга чиигелдени киригени оон чылдагааны болган. 2017 чылда ол чиигелдени «Межегейхөмүр» компания ажыглаан. Оон түнчелинде бюджетче 161 млн. рубль шилчиир тургаш, 155 млн. рубль кирген.

Ындыг болзажок транспорт үндүрүг төлээнинден орулга 32 хуу көвүдээн. 2016 чылга деңизерге, 30 млн. рубль хөйге азы ниитизи-биле 124 млн. рубль кирген. Регионда автотранспорттун база автомобиль ээлерииниң саны көвүдээни-биле өзүлдө болган.

Чыл дургузунда Тываның бодунуң орулгазының үлүү 2 хууга көвүдөп, 26 хуу четкенин республиканың Саң-хөө яамызы дыңнаткан. Регион 2012 чылда федералдыг бюджеттен 80 хуу дотациялыг турган болза, 5 чыл дургузунда Тыва ол деңгелди 6 хууга кызырганын сагындыраал.

gov.tuva.ru

Тыва Республиканың Дээди Хуралында

120 КИЖИ БҮРҮТКЕТКЕН

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламент) Даргазы Каң-оол Давааның удуртулгазы-биле Төлээлекчилер хуралдарының депутаттарына кандидаттарның баш бурунгаар бадылаашкынын организааар комитет бо хүннерде ажылын дооскан. Ынчангаш Тыва Республиканың Дээди Хуралының бажыңга республиканың массалыг информация хевирин-биле парлалга конференциязын эрттирген. Аңаа организааар комитеттин даргазы Тыва Республиканың Дээди Хуралының Даргазы Каң-оол Даваа биле комитеттин кижигүннери, «Чаңгыс демниг Россия» партияның Тывада регион салбырының күүсекчи комитетиниң удуртукчузу Елена Ховалыг, Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының даргазының ораалакчызы Аяс Лопсан киришкен.

«Хүндүлүг чаңгыс чер-чурттуларымыс, удавас күзүн, сентябрь айда чуртка Төлээлекчилер хуралдарының депутаттарына соңгулдалар болур дээрзин шупту билер бис. Баш бурунгаар бадылаашкынын чаңгыс аай хүнү болур июнь 3-те Кызыл болгаш Туран хоорайларның, Мөңгүн-Тайга, Би-Хем кожууннарның база Сүт-Хөл кожуунуң Алдан-Маадыр сумузуңуң Төлээлекчилер хуралдарының депутаттарына кандидаттарны «Чаңгыс демниг Россия» партия баш бурунгаар бадылаашкын-биле тодарадыр.

Баш бурунгаар бадылаашкына ниитизи-биле 120 кордакчының билдиришкени кириген. Ол дээрже бистиң хоорайымыска кончук эки үр-түнчүлүг болуп турар. Билдиришкени бижээн кандидаттарның чарты 35 харга чедир аныктар болуп турары өөрүнчү. Оларның аразында амгы үеде депутат аныктар база бар.

Хоорайның округ бүрүзүнде 7-ден 10 чедир кандидаттар бар. Баш бурунгаар бадылаашкынын соонда 120 кижиниң

чүгле 40-ни «Чаңгыс демниг Россия» партияның мурнундан кандидат болуп, күзүн сентябрьда болур соңгулдаларга киржир.

Баш бурунгаар бадылаашкынын агитация ажилдары июнь 2-ге чедир уламчылаар. Амдызында 14 дебаттарны эрттирип четтигипкен. 22 дебатты эрттирерин планнап турар. Дебаттарның канчаар эртип турарын сонугаан кижигүннери, аныгыларын салып болур. Бо хүнден эгелээш соңгукчулар-биле ужуражылгалар эгелээш. Кандидаттарның программалары-биле таныжып, сонугаан аныгыларын салыр арга кижигүннери бар. Ажык-биле чугаалаарга, «Чаңгыс демниг Россия» партияның баш бурунгаар бадылаашкыны ажык болгаш шынчы деп чугаалап болур» – деп, Каң-оол Тимурович чугаалады.

Улаштыр организааар комитеттин кижигүнү, «Чаңгыс демниг Россия» партияның Тывада регион салбырының күүсекчи комитетиниң удуртукчузу Елена Ховалыг ниити сан-чурагайлар-биле таныштырган.

«Ниитизи-биле 120 кордакчының 53-ү азы 49,5 хуузу эр улус, 54-ү азы 50,4 хуузу херээжен улус. Кордакчыларның эң улуг назылы 76 харлыг, а эң аныяа 18 харлыг. Кордакчыларның ортумак назыны 35-40 хар аразында улус. Оларның 22-зи азы 20,5 хуузу орус, 84-ү азы 78,5 хуузу

тивалар, а 1 кижиге өске оматчоннарның төлээзи.

42 кижиге азы 39,2 хуузу харга чедир аныктар. Амгы үеде депутаттардан 16 кижиге. Партия кижигүннери – 74, партия талалакчылары – 13, партия кижигүннери эвес улус – 15 кижиге хөй-ниитичи организациялардан 4 кижиге бар.

Ниитилелдин кайы-даа адырындан кордакчылар бар. Чыңгиз Алыев, Буян Бурбун Айдың Отчуржап дээш ниити биле 5 хире ат-сургалыг спортчулар база кордакчылар аразында бары өөрүнчү.

Дебаттар май 28-ге чедир уламчылаар. Киржикчи болур 2-ден эвээш эвес катап дебат киржип, соңгукчулар-биле ужуражылгаларны эрттирер ужурулуг.

Политикаже чаа-ла кирип ону сонугаан эгелээш аныктарга дээш «Чаңгыс демниг Россия» партияның дуржулгалы политиктери «ПолитСтартап» төлөвилелди ажылдап кылган. Оон аңаа база бир чаа элтигчү болза, электроннуг бадылаашкын май 28-те эгелээр» – дээш Елена Ховалыг чугаазын доосту.

Айдың ОНДАР
Чуруктуу интернет
четкизинден алган

Сайгарлыкчы чорук хүннеринде

НЕДЕЛЯНЫҢ ПЛАНЫ

МАЙ 24

Республиканың муниципалдыг тургузуптарында садыгларга терминалдар тургузуп салырының талазы-биле семинар-хурал. Тыва үндезин культура төвүнүн хуралдаар залына, 10.00-13.00ш.

МАЙ 25

«Тыва Республиканың чурттакчы чонунуң аш-чем талазы-биле чугула айтырылгалары» деп II регионнар аразының эртем-практиктиг конференциясы. Республиканың медицина колледжиниң 1-ги лекция залына, 10.00-14.00ш.

«Россияның көдээ ажил-агый банкызы» АН-ниң Тывада регионалдыг салбырының баазында Ачы-дуза чедирер төптүн ажыдышкыны;

«Тыва Республиканың девискээринге хөмүр-даш брикеттерин ажыглаарының дугайында» деп темага «Төгериш стол». Тыва үндезин культура төвүнге,

13.00-14.00ш.

МАЙ 24-26

Российски сайгарлыкчы чорук хүнүгө тураскааткан «Сайгарлыкчылар шуулганы-2018»;

№1 шөл. 24.05.2018 – «Күрүне садыггажышкынына киржилге» өөредиглиг тренинг. «Бизнеске ажыктыг хөй хүлээлгелиг төпке, 11.00 ш.

№2 шөл. 25.05.2018 – «Тыва-экспот» деп темага семинар. Тыва үндезин культура төвүнге, 15.00-17.00 ш.

№3 шөл. 25.05.2018 – Республиканың муниципалдыг тургузуптарының туризм талазы-биле байдалына хамаарыштыр «роуд-шоу». Туризм бажыңына, 15.00-16.00 ш.

№4 шөл. 26.05.2018 – «Кызыгаар чоогунуң туризми болгаш айыыл чок чорукту хандыраары» деп темага «Төгериш стол». «Азимут» аалчылар бажыңына, 10.00-12.30 ш.

МООЛДУҢ УБСАНУР АЙМААНЫҢ
ТЫВАГА ХҮННЕРИНИҢ ПРОГРАММАЗЫ

МАЙ 25-ТЕ

11.00 ш. – «Россияда болгаш Моолда ортумак профессионал өөредилгениң сайзыралы» деп темага «Төгериш стол»;

11.00 ш. – «Тыва Республиканың чонунуң чегиниң чугула айтырылгалары» деп темага ийиги эртем-практиктиг конференция (Республиканың элчи колледжиниң хуралдаар залына);

11.00 ш. – Моол национал аш-чем кылырынга мастер-класс (Сайгарлыкчы чорук техникумунга);

12.00 ш. – «Тыва Экспо-2018. Час» деп регионнар аразының 19-ку ярмарка-делгелгезинде «Увс аймакка кылган» деп делгелгениң ажыдышкыны (Ярыгин аттыг спорт комплекзинге);

12.30 ш. – Убсанур аймаан таныштыраары (Ярыгин аттыг спорт комплекзинге);

13.00 ш. – Школа назыны четпээн уруглар албан черлеринге «Хүреш» кичээлдерин эрттирер талазы-биле мастер-класс (Кызылдың №9 «Сылдысчыгаш» уруглар сады);

14.00-16.00 ш. – Моол киноларны көргүзери (Орус культура төвү);

15.00 ш. – Тыва Республиканың болгаш Моолдун Убсанур аймааның сайгарлыкчыларының киржилгези-биле «Тыва-Экспо» темага семинар;

17.30 ш. – Тываның болгаш Моолдун Убсанур

аймааның школачыларының чураан чуруктар делгелгези (В. Көк-оол аттыг национал хөгжүм-шии театрына);

17.30 ш. – Убсанур аймааның музейиниң болгаш «Увс төрзүн черим» деп фото-делгелгениң ажыдышкыны (В.Көк-оол аттыг национал хөгжүм-шии театры);

18.00 ш. – Убсанур аймааның «Ойрат» хөгжүм-шии театрының артистериниң концерти (В. Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрына).

МАЙ 26-ДА

10.00 ш. – «Кызыгаар чоогунуң туризмин сайзырадыр болгаш айыыл чок чоруун хандыраары» («Эне-Сай Азимут» аалчылар бажыңына);

11.00 ш. – Тыва Республиканың болгаш Моолдун Убсанур аймааның командаларының аразына тыва хүреш. Моолдун Убсанур аймааның артистериниң оюн көргүзүү.

14.00 ш. – Тываның болгаш Моолдун Убсанур аймааның мөгелериниң аразына бирги чер дээш тыва хүреш маргылдаазы. Моолдун Убсанур аймааның «Ойрат» хөгжүм-шии театрының артистериниң оюн көргүзүү.

16.00 ш. – Убса аймактың хүннериниң байыр-лалдыг хаалдазы («Хүреш» стадионга).

«Төгерик стол»

САГЫШ-СЕТКИЛДИҢ ЭРТЕМИ

Кижиниң бодун кижини кылдыр миннири, ооң угаан-медерели, сагыш-сеткили, бодун долгандыр хүрээлелче көрүжү, үе-чегерелери, улуг-биче кижилер-биле хамааржылгалары, аажы-чаңы, өзүлдези, сайзыралы – бо шупту психология-биле холбашкан билиштинер. Ол кижиниң психиказын шинчилээр хөй адырлыг, хөй талалыг эртем системалары. Грек дылда психика дээн сөстү тыважыдып очулдурарга, сагыш-сеткил дээн, ынчаарга ам психология кижиниң сагыш-сеткилиниң эртеми ыш-кажыл?

Бодаарга, амыр ышкаш, бо бөдүүн эртемни бичии уругларга канчаар едирил? Шак ындыг «артык» кичээл аанчок, угдунмас чыгыш школа граммаларына ону сыңырып алыр ехос шакты кайыын тыварыл? Ону еникчилерге факультатив хевирлиг едир болза, психолог башкыларга ажалды төлээр акша кайыын кел-ил?

Мындыг уткалыг айтырыглар Наталья Оюновна Товуунуң удуртканы Этнопсихологияны болгаш социал-психологияны эртем төвүгө эрткен да хүнүндө болган «төгерик стол-тургустунуп турган. Ооң темалары: «Республиканың школаларына психологияны башкылаарының дургазы болгаш перспективалары», «төгерик столга» киржири-биле колгогарны, башкыларны, эртем-психологдарны, өөредилгениң хооранын, эрге-чагырга төлээлерин аан. Киржикчилерниң аразында эргалыгларны төлээлеп келген килер-даа эскертинмес, ол хамаанчок өөредилге болгаш эртем яамызындан иалистер келбээн ышкаш болду. Наталья Оюновнаның удуртканы ол төвү хөй-ниити үндезинде турар ачери болурга ындыг ирги бе? ындыг-чүү-даа турган болза, ажал-ын өөредилгезинге хамаарышкан арганың сайгарылгазынга хары-алыг ажалдакчылар сонугарган болгу дег.

П.А. Морозов.

А айтырыг, шынап-ла, амыр эвес. Дуу вектиң 90 чылдарыга чедир-ле психологияны Россияга херекке албайн турган. Ол талаже угланышкын колдуунда 2000 чылдардан бээр шапкынчы берген. Амгы үеде Россияның чамдык школаларында психология эртемни башкылап эгелей берген. Бурунгаар көрүштүг, энтузиаст эртемденер психологияга өөредилге номнарын бижип үндүрүп каан. Россияны өөредилге академиязының академиги, психология эртемнериниң доктору И.В. Дубровинага баштаткан бөлүк эртемденерниң бижип кааны «Психология» деп өөредилге номун тыва дыл кырында очулдурган. Тываның школаларына 3-6 класстарны өөренкичилеринге класс аайы-биле үш кылын ном Новосибирск хоорайга парлаттынган. Номнарны очулдурукчузу ТКУ-нуң башкызы Мария Күжүгет, кол редактору – Наталья Товуу.

Уругларга психологияны өөредириниң талазы-биле шенелде ажалды Наталья Оюновна 2006-2010 чылдардан чорудуп келген. Ол Тывада этнопсихологияны эгелекчизи, психология эртемнериниң доктору, Тываның

күрүне университетиниң профессору. Этнопсихология азы этниктиг психология деп чүл? «Этнос» деп сөстү билер бис: очулдурарга, чон, аймак дээн. Ынчаарга этнопсихология чоннарны бот-онзагай психиказын, национал аажы-чаңын, тускайлаңын, ооң-биле кады өске чоннар-биле демейлежир шынарларын өөренир эртем-дир.

Делегейде чон бүрүзү солун культуралыг, онзагай аажы-чаңныг. А кижилер база-ла ындыг, олар аңгы-аңгы: угаан-бодалы, сагыш-сеткили, аажы-чаңы бодунуу-биле бир тускай. Кижиниң бүрүзү – бүдүн делегей. Тывалар кандыг чон бис? Тыва кижиниң кандыгы? Кым мен? Мени долгандыр кымнарыл? Этнопсихология эртемни өөренип тургаш, тыва чоннуң, тыва кижиниң иштиги болгаш даштыкы делегейин, бодун, эш-өөрүн хандыр билип алыр арга школаларга тургустунар.

«Төгерик столга» Наталья Товуунуң эксперимент чорудуп эгелээни Солчур школазының башкызы Лариса Намбар-ооловна Монгуш психологияны школага канчаар өөредип турганының дугайында чугаалап берген. Боду школа психологу-даа эвес, физика башкызы деп Наталья Оюновна дыңнатты. База энтузиастарны бирээзи-дир. Психологияны өөренип турган уруглар ам школыны доозупкан, аңгы-аңгы өөредилге черлеринде. Шуптузу дээди өөредилге черлеринче кирип алган, чүгө ийи кижини техникум чадазынга доктааган. Психология эртемниң чаагай салдары өөреникчилерге эки дээштиг болганы илдең.

Петр Александрович Морозов өөреникчилерге чугула херектиг номнарны тыва дыл кырында үндүрүп алганы дээш Наталья Оюновнага байыр чедирген. «Шагдан тура таныжар, кады студентилеп турган бис, институт соонда Бай-Хаак школазынга кады чедиш-кинниг ажалдаанымыска, школавис бирги черлерден дүшпейн турганынга чоргаарланып чоруур мен. Наталья Оюновна чедер дээн сорулгазынга четпээн шаанда черле амыравас кижини. 2000 чылда конгресс эрттирер дээн. «Конгресс» деп адаарга безин коргунчуг, ол хиреде «Шыдаар бис» дээш тулдур эрттирген. Ол үеде этнопсихология эгелей бээр, чаңылчаан психология арай хөлегеге барган чүве ийин» деп чугаалааш, ооң-биле чергелештир улус өөредилгезиниң хоочуну сагыш-сыралын база илереткен. Шынап-ла, психология шактарын кайыын алырыл?

Тываның школаларына психология эртемни өөредилге программалары киирер талазы-биле нарын айтырыглар хөй дээрзи билдингир. А бо чугула эртемни өзүп олурар ажал-төлүвүске ыяп-ла өөредир болза эки. Школа-чыларга ооң кичээлдеринге демдек-даа салбас, оларга кончуг ажалдыг билиглер болур. Ол анаа-ла бир чалгааранчыг кичээлдер болбас ужурул. Уругларны төлөптиг хамаатылар кылдыр хевирлеттинеринге, кижизидилгезинге, өзүлдезинге, сайзыралына ооң салдары канчаар-даа аажок улуг дээрзинде маргыш чок.

Наталья Оюновна бодунуң идеязы болгаш күженишкени-биле психология эртемни уругларга башкылап өөредириниң талазы-биле улуг ажалды чорудуп турар, кончуг энтузиаст эртемден башкы, ооң мааңа тура-соруктуун, чүткүлдүүн демдеглевес аргажок. Этнопсихологияны тыва этностун, тыва дылдың эдилекчилериниң боттарының дылына өөредири чугула болбааже. Ынчангаш ам дээрзинде 3-4 класска, 5 болгаш 6 класска – назы-хар аайы-биле мындыг дөрт бөлүккө өөредилге номнары тыва дыл кырында белең кылдыр парлаттынган. Үш номдан тургустунган комплект кылдыр белеткеп шарып каан номнарны школа библиотекаларына болгаш психология эртемни өөредирин күзеп турар 17 школага халас үлөп бээр деп Наталья Оюновна дыңнатты. Ооң бо эгелээшкени шуудап чогуурун, Тываның шупту школаларына психологияны сонугарган-биле өөредирин күзеп каайн.

Надежда ЭРГЕП.

Чаа ном

МОСКВАГА ҮНГЕН

Россияның улустарының бичии уруглар чогаалдарының антологиязы «Россияның улустарының амгы литературалары. Бичии уруглар литературалары» деп ат-биле Москвага үнген.

Абазин, эрзян, эскимос, якут, тыва дээш Россияның 55 улустарының чогаалчыларының бичии уругларга бижээн чогаалдарының орус дылче очулгазын бо улуг номда чыгган. Ону «Россияның улустарының национал литератураларын деткиир» программа-биле белет-

кээш, чырыкче үндүрген.

Тыва шүлүкчүлөр Экер-оол Кечил-оолдун, Кара-Күске Чоодунуң, Комбу Бижек-тин, Александр Шоюннуң бичии уругларга шүлүктери, прозалык Шаңгыр-оол Сувануң «Эзирек» деп чечен чугаазы антологияда кирген.

«Россияның улустарының амгы литературалары. Бичии уруглар литературалары» деп антологияда парлаттынган чогаалдарны очулдурукчулар Игорь Принцев, Вячеслав Танов, Юрий Щербак, Марк Сергеев, Владимир Гордеев, Александр Шевченко, Николай Голь олар тыва дылдан орус дылче очулдурганнар.

ЧУРУКТА: антологияны баштайгы ном-чукчузу Кызылдың №1 школазының 3 «ж» класзының өөреникчизи Настя Чамзырын.

Шаңгыр-оол МОҢГУШ.

Арслан АРАКЧАНЫҢ тырттырган чуруу.

Чагаалар аразындан

ХООЧУННУҢ САКТЫЫШКЫНЫ

Ол үеде ажал-агыны республикага эки диртип, Кызыл Тук ордени-биле шаңнаткан совхозтун директору Евгений Павлович Соловьев даргавис специалистерниң арга-сүмези, дуза-зы-биле, соңгаартан улуг өртектег, эки уксаалыг сүткүр, эттир, чааш, чаңгыс аай ак-шокар чүзүннүг инектерни садып эккелгеш, Ак-Даш суурга инек фермазын организастан тургускан. Ферманың улуг кажаазы-даа белең. Удаваанда-ла чаа ферма ажал-ижи-биле, элбек сүдү-биле республика иштинге динмиттели берген.

Ынчан Суг-Аксы 10 чыл школазын дооскаш, фермага саанчылап кирип алдым. Саанчылар, кадарчылар шупту аныак комсомолчулар. Ол үеде бөдүүн чонга үжүк-бижи өөредип, «Кызыл өг» эргелекчилеп турдум. Ынчан биске берген бичии бажынывысты «Кызыл өг» дээр турган. Саанчыларны хөй элбек сүдүн хүлээп алыр бажың база ол. «Кызыл өгнү» чугайлааш, чуп үндүрүптер мен. Комсомолчу дадывырны ай санында эки дужаап турар дээш, макталды ап чордум. Фермавыс даргазы Дөңгүр-Баштыг Шоңдайты. Кадарчылар: Көшкен-оол, Эрен, Ак-кыс, Бойду, Оолак. Мен эгезинде электри дузазы-биле инек саарындан коргар турдум. Ооң соонда улуг саанчы угбай мени өөрөткен. Ону ам-даа утпас мен. Көвей чылдар шуужуп эртсе-даа, шак ол хөглүг чылдарны сактып чоруур мен.

Меңээ 15 инекти аңгылап берген. Оларым шупту тускай аттарлыг, аңгы-аңгы клеткаларлыг турду. Бичии-ле хостуг үевиште чонга бижи өөредип, оюн-концерт белеткеп, ажалывысты база кылып четтигип-ле турдывус. Чаа-ла 20 харлыг бодум ажалдың эң бергезинден эгелеп алганымны, ажалдай бергеш, биле берген мен. Уйгумга чединмес, дүне улаарап тура халып, инектерим аттарын-даа адап турган үелерим бар. Ажал кижини каастаар, чөмгөрер деп домактын утказын амыдыралымдан билдим.

Чылбак МОҢГУШ, күш-ажылдың хоочуну, РФ-тиң хүндүлүг башкызы, Ак-Даш суур.

Киржикчилер, Ортүзүндө Н.О. Товуу.

Маадырның төрөөн чурту — Хөндөлөң суур.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында ийги Украина фронтунун 52-ги Армиязының 25-ки танк полугунга алдарлыг Т-34 танкының механик-чолбачызы, эрес-дидим тулчуп чораан бистиң чаңгыс чер-чурттуувус — Совет Эвилелиниң Маадыры Чүргүй-оол Намгаевич Хомушкунун чырык адынга база 100 харлаанынга тураскааткан автомаңаашкын май 16-да ооң төрөөн чери Хөндөлөң суурдан эгелзэн. Ооң кол сорулгазы — аныяк-өскөнниң шериг-патриотчу кижизидилгези болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының Маадырларының адын мөңгедери.

Төөгүлүг хүнде Хөндөлөңнүң чурттагыч чону идепкейлии-биле эртежик-ле чыгып келген. Ак-көк аяк дээрде чаңгыс-даа булут чок. Агаар-бойдустуң таарымчалыг байдалы байырлыг хем-чегин четтикпейн манааннарның хей-аьдын көдүрүп, өөрүшкүзүн улам киискиткен.

“Тыва — эрес-дидим чоруктуң девискээри” губернатор төлөвилелдин ада-биле «Дайынчы акы-дуңмалышкы чорук» хөй-ниити организациязының Тывада салбырының эгелзешкини-биле автомаңаашкынны эрттирип турары бо. Аңаа ТР-ниң Дээди Хуралының депутаттары Юрий Кара-оол, Сергек Шактар, Алдын-хыс Конгар, Маргарита Чуддум, Эрес Хуурак, «Тыва эки турачыларның салгалы» деп хөй-ниити организациязы, Афган, Чечен дайыннарының, Агаар-десант шеригиниң хоочуннары, ДОСААФ, Россияның шериг-төөгүлүг ниитилелиниң регионалдыг салбыры, Тываның херээженнер эвилели, Адалар чөвүлели, «Тыва эки турачыларның салгалы» деп хөй-ниити организациязы “Эрес-ди-

дим чорук школазы” деп шериг-патриотчу шимчээшкени болгаш өскелер-даа киришкен.

Барыын-Хемчик кожуунун баштыңы, Төлээлекчилер хуралының даргазы Виктория Ондар автомаңаашкынның киржикчилеринге байыр чедиргениниң соонда, ТР-ниң Дээди Хуралының депутаты Юрий Кара-оол автомаңаашкынның уjur-утказын таныштырган: “Бо кайгамчыктыг даглар эдээнде турар черге Совет Эвилелиниң Маадыры төрүттүнген. 1943 чылдың майда он бир тыва танкистер фронтуге айттаныпкан. Чүргүй-оол Намгаевичиниң башкарганы танкының экипажы узун болгаш алдарлыг өрукту эрткен. Украинаның Рыжановка болгаш Кобыляки суурларының чоогунга дайынның камгалапын чылча шаварынга экипаж онза шылгараан. Бежен ийги армия күчүлүг танк согуу-биле фашистерниң камгалапын Чернокаменка чоогунга чылча шапкаш, Умань хоорайже углапкан. Үш куяк машина, бирээзи Чүргүй-оолду, фашистерже дорт шурапкан, шавар халдаашкынны чоруткан. Сес маадыр танкистер дайынның 24 самоледун, 80 автомашиназын эжелеп ап, 100 хире солдат, офицерлерни дүжүп бээринче албадапкан, тудуп алган. Полктуң өске танкылары келгижеге чедир олар эрестиг тулушканнар. Ол тулчуушкунга эрес-маадырлыг, коргуш чок чоруу дээш Чүргүй-оол Хомушкунга Совет Эвилелиниң Маадыры атты ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунун 1945 чылдың март 24-те Чарлы-биле тывыскаан.

Хөндөлөң ортумака школазы бо чылын 70 чылдаан юбилейин демдеглээр. Школаның девискээринде Маадырвыстың хөрөк дүрзүзүн тургузуп алгандыр силер. ТР-ниң Чазаа, Дээди Хуралы-биле Хомушку

Элегес сумунда чечектер салып турар ёзулал.

Чүргүй-оолдун улуг тураскаалын тургузарының дугайында сүмележир мен. Маадырның адын тыва чонда дыңнаваан кижичок. Ынчангаш ооң адын төлептиг эдилеңер” — дээш, суурнуң база школаның библиотекаларына “Патриотизм. Төрөөн чурт. Аг-алдар” деп номну белекке тудусту.

Дараазында сөстү Хөндөлөң ортумака школазының хоочун башкызы Олыга Монгушка берди: “Бистиң Маадырвыс — бистиң чоргааралывыс. Ооң төрөөн чуртунда частып келген кадыгара чечектерин Чүргүй-оол Намгаевичиниң амыдырап-чурттап чораан суурунга чедирерин дилеп тур мен. ТР-ниң Дээди Хуралының депутаты Маадырвыска тураскаалды сентябрь 1-ге чедир тургузарын аазады. Ооң салгалдары, чаңгыс чер-чурттугларына ол өөрүнчүг медээ-дир.”

«Дайынчы акы-дуңмалышкы чорук» хөй-ниити организациязының Тывада салбырының даргазы Сергек Шактар Совет Эвилелиниң Маадырының чер-чуртунуң довураан алгаш, Берт-Даг сумунда чевег-хөөрүнге чедирерин чугаалады. “Өгбениниң маадырлыг чоруун уламчылаан, Чечен Республикага ажыл-херзэн эрттирип тур-

гаш чок болган дуңмавыс Омак Бичейге тураскаалды тургустувус. Ынчангаш Чүргүй-оол Намгаевичиниң тураскаалын база тургузар бис”.

Омак Бичей-биле кады чуртун камгалап турган Адыгжы Донгак эжиниң дугайында чылыг-чымчак сактышкыннарын чугаалаарга, чыскаалга турган эне карааның чажын чодуп турганын эскердим.

“Эрес-дидим чорук школазы” деп шериг-патриотчу шимчээшкениниң сургуулдарының дайынчы көргүзүү чыылганнарның сонуургалын оттурган. Ылаңгыя автомат туткан оолдар, уругларның көргүскен дайынчы аргаларын

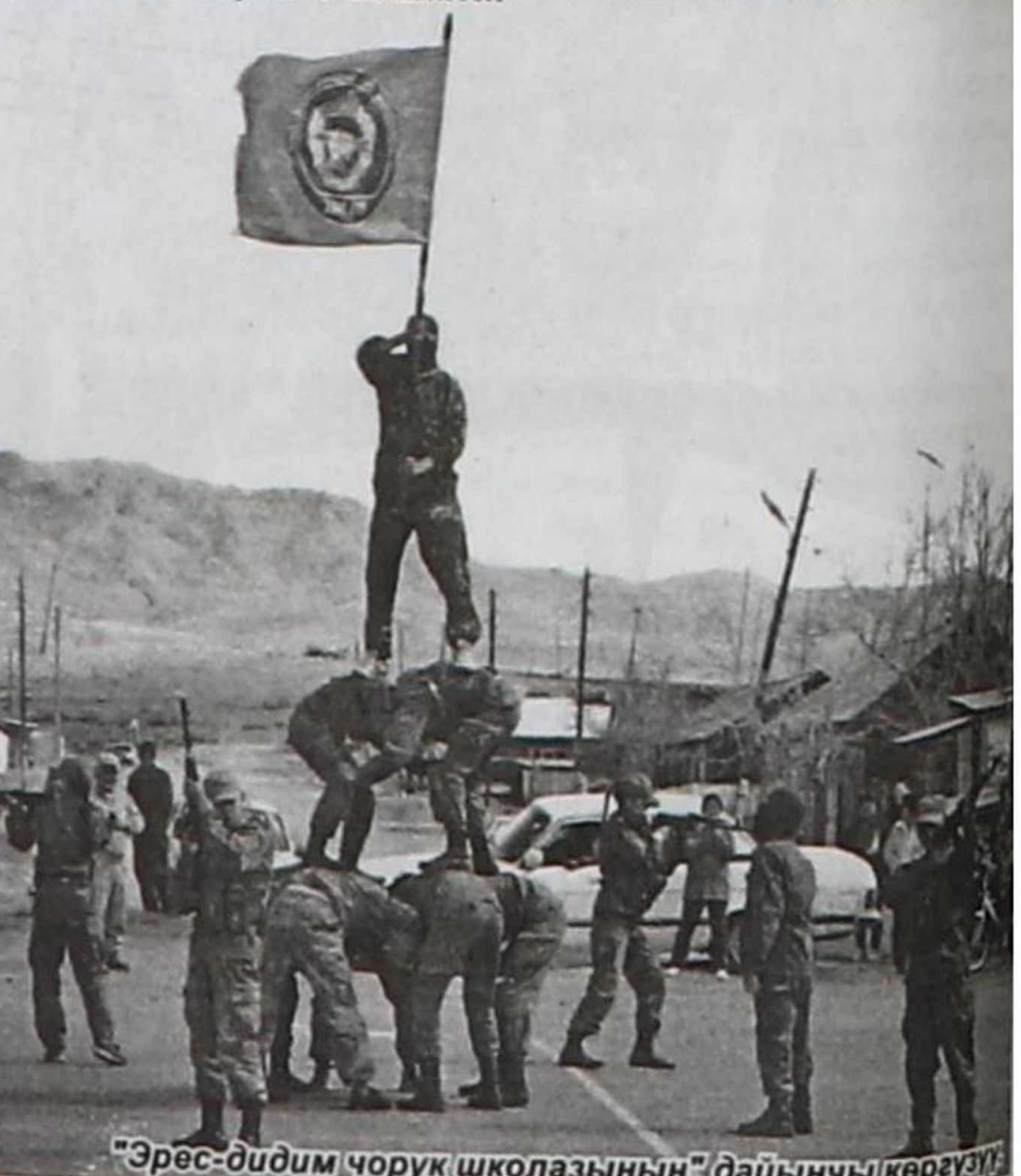
болганын улуг өөрүшкү-биле чугааладылар. Сагды Кадр-оо аттыг Культура ордузунга база митинг болуп эрткен. Аңаа Бүгү-российжи “Юнармия” шериг-патриотчу шимчээшкениниң Тывада штавының начальниги Омак Санданга Ак-Довурактың 1,2,3 дугаар школаларының 72 өөреникчизи байырлы байдалга юнармейжи болуудаңгыраан берген. Аалчылар оларга хөрөк демдзэн тывыскаан. Ак-Довурактың 3 дугаар школазының 6-гы классчы Ховар-Белектиң фамилиязы Совет Эвилелиниң Маадырының фамилиязы-биле атташ болган хөйүнү чугаалап турар. Ол келге үеде шериг болуп деп шийттир леп алган.

Чурттуң Баштыңы Владимир Путин биле камгалап сайды Сергей Шойгунуң эгелзешкини-биле Бүгү-российжи “Юнармия” шериг-патриотчу шимчээшкениниң ажыл-чорудугазы 2016 чылдан тура эгелзэн.

Барыын-Хемчик кожууну төвү Кызыл-Мажалык сумузуңуң школаларының “дириг кордору-биле” автоколонна эрттир Танк тураскаалының баары: аныяк артист Борбаана Баржа аян туткан соонда, майны вальзынга байырлалдың киржикчилери долгандылар. Кызыл-Мажалыктың 2 дугаар школазының кадет класының өөреникчилери чыскаалда чорга турлар. Кожуун чагыргазының кежигүннери ак орукту күш соонда, орук уламчылаан.

Дараазында Россия Федерациязының камгалап сайды Россияның Маадыры, армия генералы Сергей Шойгунуң чурту — Чадаана хоорайже уламчылыс. Чөөн-Хемчик кожууну чагыргазының төлээлери чараш даңгына кыстары-биле автомаңаашкынның киржикчилерин ак кадактарлыг, сүтү шай-биле орук ара уткуп алдылар.

Митинг Хайыракан сумузуңу эки турачыларының тураскаалына болган. Аңаа школа назыны четпзэн шериг хептиг уруглардан эгелзеш улуг назылы өгбелер чыгып келген. Тываны “Сокол” деп шериг-патриотчу организациялар ассоциациязының даргазы Юрий Кара-оол Чада-

“Эрес-дидим чорук школазының” дайынчы көргүзүү.

Автомаңаашкын эгелзэн...

МӨҢГЕ ОРУУ

Маадырлар чурту дээрзин кээлдеп демдеглээш, майның 1-де Сергей Шойгунун төттүнгөн хүнүн байырлаарын аңгытты. Хайыракан сумузуңуң өреникчилери аалчыларга шериг ырыларны күүсеткен. Ийин, ак-көк дээрни чаалап эрген эки турачыларның аттан мөңгөжиткен тураскаалга чек салыр езулалдың соонда адаананың Монгуш Мерген-Хел аттыг Культура бажыңыңа туражылга уламчылаан. Аңаа адаанажылар шериг ырылар, хөөмей-сыгыдын бараалтаан.

Митинг соонда чаңчыл езуур Россияның камгалап сайыы Сергей Шойгунун чурттап рааны Чадаана хоорайда ийгуларның өг-бүлезиниң кың-музейинге четкен. РФ камгалап сайыды — тыва нун чоргааралы. ТР-ниң эди Хуралының депутады Александр Донгак музейниң девискээринде аржаан суглугуктуң дугайында таныштыр- "Москва хоорайдан келген риг эргелиг кижжи бо кудук-сугну ишкеш, генерал эрге ан деп чугаа бар. Ынчангаш чылар кудуктуң суун иже- музейниң чаагай чаңчылы рган".

Дараазында Чаа-Хөл кожуун- чагырыкчызы Радж Базга баштаткан делегациязы аш кыстары-биле аалчыны база-ла ак кадактар- сүттүг шайы-биле уткуп дүледи. Аныяк хөгжүмчү ас Монгуштуң баянга үдел- биле аалчылар чыылган биле "Смуглянка", "Катю- деп ырыларны күүсеткен. сияның, Тываның, Со- Эвилелиниң туктарын рмейжилер көдүрүп ал- бараалгаан. «Дайынчы дуңмалышкы чорук» хөй- ги организациязының Ты- а салбырының кижигүнү с Хуурак "Эрес-дидим ук школазы" деп шериг- иотчу шимчээшкениниң гулдарының дайынчы көргү- үң аргаларын таныштырган. Май 17-де автомаңаашкын- киржикчилери Улуг-Хем ко- нун төвү Шагаан-Арыг хоо- да Совет Эвилелиниң Маа- ы Кечил-оол Балданович штун адын мөңгөжиткен скаалга келген. Аалчылар маңаашкынның кол со- азын тайылбырлап, ба- едирген. Шагаан-Арыгның тар ниитилелиниң еса- рге-дужаалдыг атаманы (сандр Вознюк сөс ап, атомаңаашкынны чүүл- нүп, улуг уjur-уткалыын дегледи. "Эрес-дидим к школазы" деп шериг- иотчу шимчээшкениниң уулдарының дайынчы зүүн шагаан-арыгжылар иттиг адыш часкаашкын- биле хүлээп алды. Улуг- кожуунунун Ийи-Тал суур- кыттынарынга белең чаа аның баарынга митинг н. Аңаа ийи-талчылар со- нцери бараалгадып, авто- ашкынның киржикчилерин ди-Хөл кожуунунун Элегес нче чоокшулап халдып бар

чыдырывыста, кайы ырактан-на шериг ырылар чаңгыланп кел- ди. Кара-кыс Мунзук аттыг Куль- тура бажыңың девискээринде элегесчилер маадырларының чуруктарын бедик тудуп алган, манап турлар. Митингге Кы- зылда 55-ки тускай мото-адыгжы (даг) бригаданың төлээлери катчып келди. Юрий Кара-оол автомаңаашкынның маршрудун таныштырып, тыва эки тура- чылар төөгүгө балалбас исти арттырганын, оларның өлүм чок маадырлыг чоруун кажан-даа ут- пас уjurлуг бис деп чугаалады.

Сергек Шактар ХБАБ эрге- лелиниң 1918 чылдың архив документилеринден Маадырның ачазын Намчай Күжүгет деп би-

Хайыраканның келир үеде камгалакчылары.

чылар хөйү-биле чыгып келген. Хүндүлүг аалчылар аразында улуг өгбевис, уруглар чогаалчы- зы Чооду Кара-Күске база бар. Автомаңаашкынның киржик- чилери таңдыжыларга изиг бай- ырын чедирген. Депутат Юрий

Кызыгаар эргелелиниң "Шара- Суур" заставазының төлээлери деткип келген. Чүргүй-оол Нам- гаевичиниң дөргүл-төрели че- чектер салыр езулалга киржип, алдарлыг өгбөзүн дугайында сактып чугааладылар.

Бай-Хаакта митинг.

жээнин чугаалады. Чүргүй-оол Намгаевичиниң фамилиязы кан- чап өскерли берген деп айтыры- га оң дөргүл-төрели: "Маадыр 4 харлыг турда ачазы бурганнай бээрге, бичий Чүргүй-оолду авазының талазындан кырган- авазы азыраан. Шак ынчалдыр ооң фамилиязы Хомушку апар- ган" — деп тайылбыр берген.

Ада-чурттуң Улуг дайыны- га амы-тынындан чарылган маадырларның тураскаалы- да мөңгө от хып турар. Аңаа автомаңаашкынның киржик- чилери, Чеди-Хөл кожуунун чагырыкчызы Сергек Хертек олар чечектер салыр езулалга киришти. ТР-ниң алдарлыг ар- тизи Сергей Хураган, "Дамырак" хоочуннар клувунун элелери аян туткан. Чал-Кежиг суурнуң чурт- такчылары автомаңаашкынның киржикчилери-биле «Тиилелге хүнү» деп ырыны Томас Мон- гуштуң үделге-биле кайгамчык күүсеткенер.

Кочетов суурнуң юнармейжи- лери, школачылары орук дургаар янзы-бүрү өңнүг шарларлыг уткуп алды. Митингге агаар- десант шериниң хоочуннары тугун киискидип алгаш, катчып келди. ТР-ниң Дээди Хуралының депутады, ТР-ниң улустуң арти- зи Олег Сарыглар, ТР-ниң нацио- налдар херектериниң талазы- биле агентилелдин директору Вера Лапшакова байыр чедирди. Депутат Алдын-кыс Конгар Со- вет Эвилелиниң Маадырының төрзэн черинден кадыг-кара чечзэн дамчытты. Чечек салыр езулалга аалчылардан аңгыда суурнуң хоочуннары киришти.

Таңды кожуунун төвү Бай- Хаак суур. Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырларынга тураскааткан стелага бай-хаак-

Кара-оол Бай-Хаак суурнуң школазының директорунга "Па- триотизм. Төрзэн чурт. Ат-алдар" деп номну белекке берди. "Су- дарушка" ансамбли, ТР-ниң улустуң артизи Олег Сарыглар аян туткан соонда, дээрже ак шарларны ужудуп үндүрген. Чыскаалда ТР-ниң Оңза байдал- дар яамызының кадет клазының өөреникчилери, полицияның элээди өңүктери, шериг хептиг уруглар «Тиилелге хүнү» деп ырыны чыылган чон-биле деңге ырлажы бээрге, төөгүлүг ыры улам-на күш кирип, ужукту.

Сосновка суурнуң англи дыл башкызы Зоя Брутян чыс- каалда «Тиилелге хүнү» деп ырыны өткүт үнү-биле чыыл- ганнар-биле бир деңге ырлап тур. Ол Ак-Довурактан болду. "Чаңгыс чер-чурттуумга турас- кааткан автомаңаашкынны эрттирип турарын көргөш, өөрзэмден сагыш-сеткилим көдүрлүп тур. Мындыг бедик утка-шынарлыг, патриотчу хөй- аъттыг, чаагай сактышкынның автомаңаашкынны органи- застаны — дыка үнелиг деп бодаар мен. Аныяк-өскөнниң патриотчу кижизидилгезинге, ак- көк, тайбың дээрни, алдын хүннү, амы-тынын харамнанмай чаа- лап берген маадырларывыстың адын мөңгөжидеринге эң дээш- тиг хөмчөг-дир" — деп чугаалады.

Май 18. Тес-Хем кожуунун төвү Самагалдай суур. Ми- тингге ТР-ниң Афганистан хоочуннарының эвилелиниң даргазы Леонид Кара-оол чыылганнарга байыр чедирип, дайынчы эрткен оруун, эш- өөрүн чылы-биле сактып чу- гаалады. Автомаңаашкынны Россияның Айыыл чок чорук албанының Тыва Республикада

чилери май 16-дан 18-ке чедир Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Чаа-Хөл, Улуг-Хем, Чеди-Хөл, Таңды, Тес-Хем кожууннарын эргий кеззэн.

Ада-чурттуң Улуг дайыны- ның дайынчы болуушкунна- ры кижжи бүрүзүнүн сагыжыңа таңмаланып арткан. Бо дайын- ның соонда эвээш эвес чылдар шуужуп эрткен, ынчалза-даа эрес-дидим маадырларывыс кажан-даа утгундурбас. Чыл эрткен тудум, дайынчы чыл- дарның чаңгызы ырап, 1940-1945 чылдарның Ада-чурт дайынының киржикчилериниң чыскаалының саны эвээжеп турар.

Үш хонуктуң дургузунда тыва чон Маадырның чырык адын сактып, хоорай, кожуун, суму бүрүзүңге быжыг тура-соруун, бедик хөй-аьдын, демниг чоруун көргүстү.

ТР-ниң Национал музейиниң көжүп чоруур делгелгезин улуг- биче чон улуг сонургал-биле көргөн. ТР-ниң Дээди Хуралының депутаттары Юрий Кара-оол биле Сергек Шактар амгы үеде дайынчы чөрүлдээлдер тургусту- нуп, Донбасс, Сирияда дайын болуп турарын, терроризмниң айылын сагындырып, өзүп орап салгал шериг херзэнге белет- кенип, төрзэн чуртун камгалаа- рынга белең болурун чугаалаан.

ДОСААФ-тың регионалдыг салбыры биле «Дайынчы акы- дуңмалышкы чорук» хөй-ниити организациязының Тывада салбыры "Тыва — эрес-дидим чоруктуң девискээри" губерна- тор төлөвилелдин идекпейжи киржикчилери. Хөй чылдарның дургузунда олар өзүп орап салгалдарның шериг-патриотчу кижизидилгезинче сагыш салып чоруурлар. Сергек Шактарның чугаазы-биле, Улуг Тиилелгениң 70, Россияның ДОСААФ-тың 90 чылдаанынга база Совет Эвилелиниң Маадыры чаңгыс чер-чурттууус Чүргүй-оол Намгаевич Хомушкунун чырык адынга тураскааткан үш дугаар автомаңаашкынны эрттирип турар.

Ада-чуртту база келир үениң салгалдары дээш боттарының бажын салган өгбелерге мөңгө алдар, оларны кезээде хүндүткелди-биле сактып чо- руур бис. Фронтучу хоочуннар бүгү күжүн, аныяк назынын, кадыкшылын харамнанмай, бистиң амгы үевис тайбың, амыдырал-чуртталгавыс эки болзун дээш дайыннар-биле тулчул турган эрес-дидим маа- дырларывыс. Бис оларга черге чедир мөгейер уjurлуг бис. Ак-көк тайбың дээрге алдын хүнүвүс чайнап чорзун, дайын- чаа, айыыл-халап кажан-даа турбас болзун!

Шончалай ХОВАЛЫГ.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

Маадырның Берт-Дагда тураскаалында.

Дорт харылзаа

АЛИМЕНТИНИ КЫМ ТӨЛЭЭРИЛ?

“Шын” солунун редакциязынга Суд приставтарының федералдыг албанының Тыва Республикада эргелелиниң даргазының оралакчызы Ольга Романовна Доржу-биле дорт харылзаа болган. Республиканың кайы-даа булуңундан күзелдиг кижилер телефон таварыштыр харылзажып, сагыш-сеткилин дүвүредип чоруур айтырыгларны салып, харыыларны алыр аргалыг болган.

Ольга Романовна Доржу.

– Тожу кожуундан мен. Уруумнуң адазынга алимент төледир дээн болзумза, кайнаар азы кымга баар мен?

– Урууңарның адазының чурттап турар чериниң адресин билип алгаш, бодуңарның чурттап турар черинде судка билдиришкенин кирип болур силер.

– Эрзин кожуундан долгап тур мен. Мени Чодураа дээр. Ийи ажы-төлдүг мен. Уругларымның бирээзи документ езугаар адамыг, а өскезинде ындыг документ

чок. Алимент төледирде, канчаар мен?

– Документ езугаар адазы бар уругну алимент төледип алыры-биле судче берип болур. А документ езугаар адазы чок уругга адазының барын тодарадыр дугайында суд черинге билдиришкенин бижири эрге-лиг силер. Суд шийтпир-биле уругнуң адазын тодарадып тургузуп каар болза, алименти тырттырар дугайында билдиришкенин база суд черинге

бижири эргеңер бар боор. Хары угда ийи негелделиг билдиришкенин хоойлу езугаар база берип болур. Кажан суд силерниң ажы-төлүңерге алимент тырттырар деп шийтпир үндүргөн соонда, бистиң албан черинге, күүселде херээн оттурар дугайында билдиришкенин бижири каар. Бар документиңерни «Федералдыг күүселде хоойлузуңуң» негелдеринге дүгжүп турарын өөренип көргөш, күүселде херээн оттурар, оттурбазын шийтпирлээр.

– Кызыл кожуунда чурттап чоруур мен. Адымны адавай, айтырыгдан салып-тайн аа. Өм ээзи баштайгы өг-бүлөзінде уругларында алимент төлөп турар. Биске шалыңының каш-ла хуузу артып каар-дыр. Чүнү канчаар болзувусса, эки ирги?

– Өңөр ээзиниң алиментиниң хуузу эвээжидир дугайында судче билдиришкенин кирип болур. Алиментиниң хуузу эвээжидир азы өскертир дугайын суд чери шийтпирлээр.

– Улуг-Хем кожуундан мен. Ажы-төлүмнүң ачазы-биле чурттавайн турар бис. Али-

ментиже берип каарымга, төлөвөйн турар. Өрезиниң түнү дыка улуг апарган. Мындыг таварылгада чүнү канчаар бис?

– Үр үе иштинде алимент өрезин төлээринден ойталап, дезип турар кижилерге хамаарыштыр Россия Федерациязының административтиг чорудулга дүрүмүнүн 5.35.1 чүүлүнде айыттыг административтиг хем-чээлдерни ажыглап болур база ол ышкаш чаңгыс эвес удаа ол дүрүмнү хажытканнарда Россия Федерациязының 157 чүүлүнге үндезилээш, кеземче херээн оттуруп болур.

– Мени Айлаң дээр. Чурттап турар черимни чугаалаксавайн тур мен. Уругларымның адазының шалыңы 10 муң хире рубль акша. Дорт ажы-төлүңе алимент төлөдиримге, шалыңының каш хуузуңуң тыртып бээр ирги?

– Алиментиниң каш хуузуңуң тыртарын судтуң үндүргөн шийтпиринде айтып каан болур. Хоойлу езугаар, үш болгаш оон хөй-даа ажы-төлдүг болза шалыңының 50 хуузуңуң азы чартыын тыртар. Бир эвес алимент төлөвээн дээш өрелиг болза, 70 хуу чедир тыртып болур.

Дорт харылзаа үезинде чүгле херээн улустан эвээш айтырыглар келген. Ынчангаш харыыларга немей Ольга

Романовнадан бодумнуң нуургаан айтырыгларын салдым.

– Алиментини чүглө улус төлөп турар бе азы кдыг ирги?

– Чүглө эр эвес, а херээн улус база алиментини төлөп турар апарган. Сөөлгү үедэ эргезин казыттырган херээн улус саны база көвүдөп турар.

– Алиментилерниң төлөтүмөйн турар чылбага-нары чүдө деп бодаар силер?

– Ол дээрге хөй кезикин ажил чогуңдан.

– Алимент төлөвөйн дээр турар ада-иелерге хамаарыштыр чүнү чугаалап бол силер?

– Алименти тырттыртып кижилер суд приставтары бодунуң ап турар акша-хөй-орулгаларын база өңчү-хөй-байдалын бадыткап турар шалыгаларны болгаш өске-д документиңерни эскээр ужурун. Алимент төлөп шыдавас ажы чок кижилерге суд пристава ажил чоктар чизезинге туралыр кылдыр айтышкын бергеш чорудуп турар. База ышкаш деспезин сагындыр турар бис. Дезип чаштыр бол хоойлуда айыттыгган хемчелерни алимент тыртар кижилерге хамаарыштыр ажыглап болур.

Айдың онда бистиң коор

Культура, уран чүүл

МУЗЕЙГЕ ДҮН

Май 18 — Бүгү-делегейниң музей хүнү. Бо хүннү таварыштыр республиканың Национал музейинде ам чеди дугаар чыл “Музейге дүн” деп акцияны эрттирген.

Ол хүн кезээкиниң алдышак үезинде Тываның Национал музейиниң даштында, иштинде-даа улуг-биче чон хөйү-биле чыылган. ТР-ниң Чазааның үрер хөгжүм оркестриниң артистериниң аян-ырызы-биле байырлыг хемчеглерниң ажы-дышкыны эгелзэн.

Бирги каътта дириг амытаннарны, ном саңында «Чогаал садын» сонуургаан, чурук-хөрүкте тырттырып-даа турарлары бар. Ийги каътта “Тыва — Азия төвүнүн эртинези” деп делгелгеде улустуң хөй деп чүвезин. Чурукчулар 20 минута дургузунда күзелдиг улусту чуруп берип олурар, оон улаштыр «Тос эриини» болгаш бистиң республиканың чурумалдыг бойдузун шуптузун тайылбырлап көргүзүп турары онзагай. Эң

хөй сонуургактар бо делгелгеде-дир деп эскердим. Тываның девискээринде казымал байлактарны картада кончуг тодаргай көргүзүп каан. Чижээ, алдын, мөңгүн, малахит, нефрит... дээш өске-даа даштарның кайы девискээрлерде чыдарын моон билип алыр. Нефрит деп даш кончуг үнелиг, Тывада чүгле Тожу биле Эрзинде бар деп айыткан. Бо дашты кыдаттар дыка үнелээр, билзек, сырга, билектээш дээш аңгы-аңгы каасталгаларын бо даштан шеверлээр, оларның өртээ аар болур. Нефриттер Саян дагларында база бар. Бистиң билбевизис үнелиг даштар шупту мында чаштынып чыдар.

Улаштыр Национал театрның болгаш Айлана Чадамбаның удуртканы бичии артистери ыр-шоорун, шиилерден үзүндүлерин бараалгадып, национал херекселдерге ойнаарына мастер-класстарны аалчыларга көргүскен. Бир черде хаан биле кадынның идик-хевин кедип алгаш, чурукта тырт-

тырып-даа турар. Үш дугаар каътта хамнарның дериг-херекселдин делгеп салган, бичии уругларга “Тоолзуг сайзанаң” деп булуңда мультфильмнерни көргүзүп турар. Уруглар элениң хуулгаазын чуруктарны сонуургап чуратканнар. Черле ынчаш шуптузун холдары-биле түдүп көргөннөр. Холдарында янзы-бүрү угулзалар, чуруктар чуруткан, ынаар оочурлаан уруглар хөй болду. Оон бир залда орус чоннуң культуразын көргүзүп каан. Ында шаандагы самоварларның кандызын чок дээр, шуптузун делгээн. Шайлааракты база организаастап турар. Чанында орус уруглар баянга үдөдип алган ырлап-шоорлап аян туткан.

Сес дугаар залда аныяк оолдар автоматты часкаш, дедир эптээринге маргылдаалажып турлар. Ат-сурагылыг полководчу Сүбөдей маадырның дугайында дыка солун билдинмес төөгүлери музейиниң директору Каадыр-оол Бичелдей чугаалап берген. “Хааннар шынаазын” сонуургаан улус шуут оочурлап алгаш кирип турган.

Музейге дүнеки селгүүс-тээшкенин чон дыка идепкейлиг киришкен. Чүгле найысылалдан эвес, кожууннар чурттакчы-

Уругларның эленинде чуруктары.

лары база сонуургап келгеш, боттарының бодалдарын чугаалап турганнар.

Лолита Норбу, Улуг-Хем кожуун: “Музей дүнүңе уйнуум-биле кады келдим. Дыка солун болгаш ажыктыг чүүлдерни билип алдым. Тываның арны көстүп турар-дыр”.

Валентина Монгуш, Өвүр кожуун: “Бо чылын бир дугаар кээп тур мен. Уругларым-биле кады денди сонуургадым. Кижиниң хөйүн, Национал театрның артистериниң аян түдүп берип турары база эки-дир”.

Олимпия Доржу, Кызыл хоорай: “Хоорайда үш дугаар школаның 1-ги классчыларын үдөп келген ада-иелер бис. Башкызы уругларын эдертип алгаш, тайылбырлап берип турар. Музей дүнү солун-дур,

бичии уруглар дыка сонуургаар чүве-дир”.

Дарый Хомушкы, Кызыл хоорай: “Өм ээзи-биле чылдың-на бо дүңгө келир улус бис. Назы-харывыс чеден ашкан. Музейге кандыг чаартылгалар бар эвес дээш үргүлчү кээп турар бис”.

Субудай, Айыраана Чаш-оолдар, аныяк ада-ие: “Кызыл хоорайда чурттап турар бис. Уругларымыска сонуургадыр дээш, чедип келдивис. Улуг огулус 5 харлыг, бичииз 2 хар ажып турар. Чуруктарны дириг амытаннарны денди сонуургадылар”.

Шынап-ла, музейге дүнеки селгүүс-тээшкени онза-ла эрти. Музейниң эжи кезээде чонга ажык...

Ася Түлүш.

Чуруктарны музейниң сайтызындан алган.

Музейниң директору Каадыр-оол Бичелдей аалчылар-биле.

Бүгү-делегейниң өг-бүлө хүнүнүн байырлалы

ЁЗУЛУГ ӨГ-БҮЛӨ – НАЙЫРАЛДЫГ АДА-ИЕ, АЖЫ-ТӨЛҮ

Чылдың-на май 15-те өг-бүлениң бүгү-делегей хүнүн демдегледип турар. Ол байырлалга уткуштур «Чылдың өг-бүлөзи» деп бүгү-россия мөөрейи чарлаттынган.

Ынчангаш Тываның кожууннары, райлары чыл эгезинден тура элээн солун хемчеглерни эрттиргеннер. Ы-бүрү мөөрейлер-даа болгулаан. Ырның тиелекчилери эрткен пятница күнде, май 18-те, найысылал Кызылга улуг өг-бүлө – найыралдыг ада-ие, -төлү» деп кыйгырыглыг байырлал-оттарының кожууннарын төлээлеш, культура-спортчу мөөрейлерге эшкеннер.

Ызылчылар болгаш хоорайның чылары дүүш мурнуу чарында т шөлүңгө салгын-хатка эдектери үнээн өңгүр чараш платьелерлиг, ктер дег кыстарның болгаш элдек лерлерниң (36 эжештер) чараш ы-самын магадап көргеннер. Бо ге аныяк өг-бүлелер аразында ы балы болуп турганы ол. Про-

граммада – албан күүседир ужурлуг кайгамчык «Челер-ой» болгаш мөңгө вальс. Бо танцылар кайызы-даа дыка чараш, онзагай, оларның аянның өзек шимчээшкннери өскерилбес болза-даа, команда бүрүзүнүн күүселдези бодунуу-биле ылгалдыг. Чогаадыкчы ёзу-биле чаа, чараш, ээлгир шимчээшкннерни көрүкчүлөр эскерип, адыш часкааш-кыннары-биле самчыларны деткип тур-ганнар. Танцы балының адак сөөлүңде киржикчилер көрүкчүлерин «Челер-ойну» кады күүседиринче чалааннар.

Ол-ла үеде «Херел» спорт залы-га «Кырган-авазы болгаш кыс уйнуу» база «Кырган-ачазы болгаш оол уйнуу» деп спортчу мөөрей адаан-чарыштыг, аажок хөглүг болуп эрткен. Бо-ла бүгү мөөрейлерниң түңнел чадаларының тиелекчилерин 15 шакта Улусчу чогаа-дылга бажыңыга байырланчыг ёзулал-га шаңнап-мактаан. Оларның аттарын солун арнынга адаан болза эки-ле, ын-чалза-даа номинация бүрүзүңге бирги болгаш шаңналдыг ийги-үшкү черлерни

Самчылар мөөрей соонда.

Күүселде үезинде.

алган үш-үш ынча көвей өг-бүлелерни адап санаары болдунмас дээрзи бил-дингир. Ынчангаш ажы-төлүн (аразында үштен беш чедир уругларлыг аныяктар бар) эки кижизитпишаан, ажил-ижинге харысалгалыг, амыдырал-чуртталга-зынга кызымак, тура-соруктуг, чедиш-кинниг өг-бүлелер шуптузу эр хейлер! Уругларын эдерткилеп алган, аянның арын-шырайлыг, хевир-сынның эр-кыс эжеш аныяктарны көөрге безин чараш, магаданчыг, сагыш чырып келир.

Ол-ла ёзулалга ТР-ниң өөредилге болгаш эртем сайыдының бирги ора-лакчызы Светлана Ощепкова 10 эки көргүзүлгүлүг школага 10 муң рубльдиң акша сертификаттарын тывыскан. Шынап-ла, ада-иелерниң ажы-төлү сур-гуулдар, амдыызында чаш-даа болза, школаны дөмей-ле оюп эртмес. Көдээ суурга школа турар-ла болза, суурнуң ке-лпир үези бар, ол октаттынмас, харын-даа

сайзыраар аргалыг. Школаны деткири – ажы-төлдү деткири-дир. Он школа бо: Дүрген, Эрги-Барлык, Туранның №2, Алдан-Маадыр, Ий, Самагалдайның №1, Шагаан-Арыгның №1, Булуң-Терек, На-рын, Кызылдың №5 гимназиязы.

Өг-бүлелер чокта, күрүне турбас. Ын-чангаш күрүнениң дөзү өг-бүлө болганда, өг-бүлө, ие-чаш, чалы салгал дугайында күрүнениң сагыш салыышкыны улуг. Ын-чанмайн канчаар, кым-даа өг-бүлезинге ынакшылды, эргеледигни, чылыгны алыр, бичии кижиниң өзүлдөзи, кижизидилгези, ниитилелче ижигип кирери дээш ада-ие харысалгалыг. Өг-бүлениң чаагай, быжыг болуру – күрүнениң быжыг, турум болуру. Ол ыңдыг дээрзин Бүгү-делегейниң өг-бүлө хүнүңгө уткуштур чо-руттунган солун хемчеглерниң киржикчи аныяк өг-бүлелери бадыткаан.

Надежда ЭРГЕП,
бистиң корр.

ОЙНААРАКТАР
ДЕЛЕГЕЙИ

Май 18-те Тываның ойнааарактар тры тургустунгандан бээр беш тын демдеглээн. Аныяк театрга ниң Дээди Хуралының депутат-ры, Культура яамызы болгаш те-даа албан черлери, чалаткан чылары байыр чедирип, белек-түн өргээннер.

Эртның ажылдакчылары келген ларыңга өөрүп четтиргенин чугаа-«Беш чыл дээрге чүгле эгези-дир, хөгжүлделиг ажылдаар бис» деп, коллективтиң мыңдыг кыйгырыглыг ы солун.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) мурнундан депутат Солангы ТАМЧАЙ ойнааарактар театрының коллективинге байыр чедирген:

«Хүндүлүг Саян Оюн-оолович! Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) мурнундан Тываның күрүнениң ойнааарактар театрының беш чыл болган оюн таварыштыр силерге болгаш силерниң коллективинерге байыр чедирип тур мен.

Беш чыл дээрге улуг эвес юбилей, ынчалза-даа ол кыска үе дургузунда көрүкчүлөрниң ынакшылын чаалап ап, ол чыл-дарны улуг-улуг чедишкннер-биле, сактып артып калыр шиилер-биле долдуруп ап шыдаан силер. Театрда уран чүүлге шынчы бердинген ёзулуг профессионалдар ажылдап турар дээрзин бадыткап көргүстүңер. Ону силерниң хөй санныг шаңнал-макталдарыңар херечилеп турар.

Силерниң театрыңар дээрге бичии көрүкчүлөргө хуул-

Байыр чедиришкени

гаазын чүүлдерге бүзүрээр арганы сөңнеп турар онзагай өртемчей-дир. Солун, өөрүшкүлүг шиилериңер дээш база ажылдакчыларыңарның эвилең-ээлдек, шынчы сеткилдиг хамаарылгазы дээш хөй-ле кижилер Тываның ойнааарактар театрыңга ынакшаан.

Кайгамчыктыг чогаадыкчы ажил-чорудупгаңар бол-гаш театр уран чүүлүңгө бердингениңер дээш өөрүп четтиришкнни илередирин чөпшээрер көрүңер. Чаа-чаа чогаадыкчы арга-хевирлерни доктаамал дилеп-тып тура, бистиң ёзу-чаңчылдарывысты камныг кадагалавышаан, национал культураны улам сайзырадып турар силер.

Театрның коллективинге чогаадыкчы хей-аытты, улуг күчү-күштү, ам-даа улам хөгжүп сайзыраарыңарны болгаш бүгүдөгө менди-чаагайны сеткиливис ханызыңдан күзеп тур бис. Бүгү-ле эгелээшкннериңер чедишкнниг болзун!».

Байыр чедиришкенин үезинде.

Ойнааарактар театрының маадырлары.

Артаа Сендиевич НҮРЗЕТ

Комсомол, партия база ажил-агый органның хоочуну, Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы Артаа Сендиевич Нүрзет 2018 чылдың май 20-де 82 харлыында хенертен мөчээ.

А.С. Нүрзет 1937 чылдың апрель 21-де Эрзин кожуунунң Нарын сумузунң Хөндөй-Булакка төрүттүнген. Кызылдың башкы училищезин, Красноярскиниң башкы институтун, партияның дээди школазын дооскан. Ол БАЛКЭ база СЭКП Эрзин райкомунун секретарына ажилдап чораан.

1970-1981 чылдарда Тыва АССР-ниң күш-культура болгаш спорт комитетин даргалаан.

1981 чылдан 1985 чылга чедир Тыва

АССР-ниң аңгы ажил-агыйын удуртуп турган. 1985 чылга чедир күрүнениң чылгы мал өстүрер заводун директорлаан. Дараазында чылдарда Тыва АССР-ниң агроүлетпүр эвилелиниң даргазының оралакчызынга, көдээ ажил-агый ямазының кадрлар болгаш социал-кампалал килдизиниң начальнигинге ажилдаан.

Кандыг-даа албан-дужаалга Артаа Сендиевич бодунуң хүлээнген ажил-херзэн ак сеткилдиг, кызымаккай, бедик ээ-харысалгалыг кылып чораан. Биче сеткилдиг, экииргек, дузааргак аажы чаңы-биле эш-өөрүнүң, кады ажилдаан эштериниң хүндүткелин чедип алган. Өг-бүлезинге, уругларына база төрөл чонунга үлегерин көргүзүп, төлөптүг амы-

дыралды чурттап эрткен. Уругларының уругларының ынак кырган-ачазы.

А.С. Нүрзет Кызыл хоорай база Эрзин район совединиң депутаттарына соңгудуп чораан. Ооң хөй чылдарда үрө-түңнелдиг ажил-чорудулгазы бедик

үнелелди алган. Тыва Республиканың дарлыг ажилдакчызы, Нарын сумундүлүг хамаатызы деп бедик эдилекчизи, элзэн хөй янзы-бүналдарга четкен.

Артаа Сендиевич республиканың көскү, хоочун спортчуларының ылаңгыя хаак спортунга, хол бек тыва хүрешке онза сонугралдыкшылыг чораан. Аңнаарырум-чурумун шыңгыы сагыыр, биче кончуг хумагалыг турган кижибирээзи.

Артаа Сендиевич Нүрзеттин кылыг омур-хевирин, үлегерлиг рал-чуртталгазы бистиң сагыш-виске кезээде артар.

Тыва Республиканың Чазар Республиканың Дээди Ху Г.Ч. Ширшин, А.К. Канзай, Ооржак, Н.Б. Уржук, эш-өөрү

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

КУПЮ
АВТО

по выгодной
цене.
Тел.
8-923-385-7007

Вашу рекламу
прочтет вся
Тува на стра-
ницах газеты
«ШЫН».
«ШЫН» — га-
зета, которая
распростра-
няется по всей
территории
республики.
Т: 2-18-10.

ИЗВЕЩЕНИЕ

Администрация Чаа-Хольского кожууна Республики Тыва извещает о возможности предоставления в соответствии со ст. 39.18 Земельного кодекса РФ земельного участка в аренду из категории земель населенных пунктов, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Ак-Дуруг, ул. Шивилиг, дом 15, с общей площадью 1500 кв. м. с кадастровым № 17:14:0201010:369, разрешенное использование для индивидуального жилищного строительства.

Лицам, заинтересованным в предоставлении данного участка, в течение тридцати дней со дня опубликования и размещения настоящего извещения, необходимо подать письменное заявление о намерении участвовать в аукционе на право заключения договора аренды земельного участка по адресу: 668221, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Чаа-Холь, ул. Ленина, 8, отдела по земельным и имущественным отношениям администрации Чаа-Хольского кожууна, тел. 8 (39443) 2-12-18.

Начальник отдела по земельным и имущественным отношениям администрации Чаа-Хольского кожууна Кенден Х.П.

Администрация Чаа-Хольского кожууна Республики Тыва извещает о возможности предоставления в соответствии со ст. 39.18 Земельного кодекса РФ земельного участка в аренду на 20 лет из земель населенных пунктов, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Чаа-Холь, переулок Юбилейный, дом 2, с кадастровым номером 17:14:0101029:542, с общей площадью 800 кв. м., разрешенное использование для индивидуального жилищного строительства.

Лицам, заинтересованным в предоставлении данного участка, в течение тридцати дней со дня опубликования и размещения необходимо подать письменное заявление по адресу: 668221, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Чаа-Холь, ул. Ленина, 8, отдел по земельным и имущественным отношениям администрации Чаа-Хольского кожууна, тел. 8 (394) 43-2-12-18.

КАРКАСНЫЕ ДОМА

Преимущества каркасного дома:

- Теплый
- Маленькие затраты на отопление
- Не надо ждать усадки
- Теплый пол
- Быстрое возведение «под ключ»

СТРОИМ:*	4м	6м	6м	9м
ДОМА	24м²	36м²	6м	54м²
ПРИСТРОЙКИ	240 тыс. руб.	360 тыс. руб.	540 тыс.	
ГАРАЖИ				
ОБЩЕЖИТИЯ				
ТОРГОВЫЕ ПАВИЛЬОНЫ				
УБИРАЕМ ВАШУ КРЫШУ И НАДСТРАИВАЕМ 2 ЭТАЖ				
ТАКЖЕ ОКНА, ДВЕРИ, ФАСАДНЫЕ РАБОТЫ				

МАТЕРИАЛ+РАБОТА

Сертифицировано Р. И. П. Монгуш Р.К. ОГРН 30817132

Компания «СтройМ»

ул. Кочетова, 162/1 (возле м)

8-923-555-77

Компьютерная помощь

Диагностика и вызов на дом

Ремонтируем компьютеры и ноутбуки

Windows 7, 8, 10 - 500 р Программы от 300 р

Антивирусы - 500 р Драйвера от 200 р

Диагностика бесплатно

Недорого

8-923-550-1722

Тел. 8-923-550-1722 Кочетова 93, 3 этаж торг. дом "Лаком"

скупка и продажа компьютеров и ноутбуков Работаем с 10 до 18 ч., без выходных

АВТОУСЛУГИ до 3-х тонн, по городу и за пределы. Мебельная будка, цена договорная. Тел. 8-901-644-7009, 8-923-383-7359 ОГРН 316171900054579

АВТОГРУЗОПЕРЕВОЗКИ на «КАМАЗе». Гравий. Песок. Глина. Отсев. Щебень. Уголь. ОГРН 314171924100018 Тел. 8-923-266-18-88

АВТОГРУЗОПЕРЕВОЗКИ: «ГАЗель-Некст», (термобудка, 2т.) по городу и за Саяны. Грузчики. Тел. 8-905920-2290 Андрей

АВТОГРУЗОПЕРЕВОЗКИ: «Хино» (3 т., будка) по городу и за пределы. Есть грузчики. Тел. 8-923-263-3618, 8-983-593-4967

АВТОГРУЗОПЕРЕВОЗКИ: 4,8 т., 25 куб.м. Межгород; 1,5 т. по городу Плотников С.В.

Тел. 8-923-265-9802, 8-983-368-5054

Бригада «Авырал». СТРОИМ ДОМА, БАНИ, гаражи, евро-ремонт, гипсокартон, панели, ламинат, заливаем фундаменты. Качественно, в срок. Оплата по договоренности. Тел. 8-929-315-5748, 8-905-920-5748

БУРЕНИЕ СКВАЖИН на воду ОГРН 316171900058300 Работаем круглый год 8-913-356-7502 Кредитование через АО ОТП Банк, АО «АльфаБанк»

БУРИМ СКВАЖИНЫ на воду. Выезд в районы. Т. 8-923-549-70-20 ОГРН 311171925600012

ГРУЗОПЕРЕВОЗКИ: легковой фургон от 300 р., грузовой от 500 р. — ПЕРЕЕЗДЫ, ГРУЗЧИКИ, длина борта до 5 метров. Тел. 8-923-264-0440

ГРУЗОПЕРЕВОЗКИ: по городу и районам. Грузчики. Тел. 8-929-316-4271

КУПЮ ЯПОНСКОЕ АВТО в любом состоянии, после ДТП, проблемные, неисправные. Viber, Whatsapp 8-913-445-3999

КХН Кызылдың чер өрүмнээр компаниязы КУДУКТАРЫН КАЗЫП КЫЛЫП ТУРАП. Кожууннарже үнүп турар. Тел. 8-923-266-6104, 8-913-347-0005 ОГРН 311171925600012

Набираю группу монгольского языка. Тел. 8-923-543-9383

СВАДЕБНЫЕ ПЛАТЬЯ. Ул. Полевая, 6. Тел. 8-923-552-3932

ОТДЕЛОЧНО-СТРОИТЕЛЬНЫЕ РАБОТЫ квартир, домов, офисов, магазинов, коттеджей «под ключ»! А так-

же мн. др. Тел. 8-983-592-3559, 8-923-540-1301

ПАМЯТНИКИ мрамор, гранит, гравировка портретов, фото-керамика, установка. Правый берег, пер. Саянский, 23. Тел. 8-913-359-9494, 8-923-380-9494

ПИЛОМАТЕРИАЛ, брус, капиталка, доска, заборная, прожилы. Доставка. Кредит Русфинанс Банк Тел. 8-923-383-1575 ОГРН 307246831700175

ПИЛОМАТЕРИАЛ В АССОРТИМЕНТЕ комплектация на дома, бани, гаражи (стены наружные и внутренние; лаги, пол, потолок, крыша); по индивидуальным размерам. Доставка в город бесплатно. Адрес: Каа-Хемский р-н, с. Дерзиг-Аксы. Тел: 8-960-778-9624, 8-923-375-9926.

Малчыннар турлагларына СУГ КУДУКТАРЫН өрүмнөп казып турар. Тел: 8(39422) 5-10-30, 8913-444-44-05

Пиломатериалы хорошего качества в наличии и под заказ:

Брус 18*15-6шт в кубе 7000р. 18*10-9шт 7000р. 18*0.40-21шт 7000р. 18*0.40 2 сорт - 21 шт 6000 18*0.30-28 шт 7000р. 18*0.30 2 сорт - 28 шт 6000 Необресные доски 24 шт-5000р. ПРОЖИЛИНА (херим куру) 250р за штуку. ВСЕ МАТЕРИАЛ ДЛИННОЮ 6,5метра. ПРИНИМАЕМ ЗАКАЗЫ НА ДОМ Т: 8-933-314-94-74, 8-923-267-28-20

Хуу чуртталга бажыны тудуп алырынга ЧЕР УЧАСТОКТАРЫН садып турар.

Тел: 8(39422) 5-00-52, 8923-669-1190

ХОЙ ДУГУН улуг өртеки хүлээп ап турар Мира 1 ГОРПО База РПС чанында дугаарлыг газельдин свет доктаамы. Тел. 8-923-540-5491

ЧЫЛГЫНЫҢ ХЫЛЫН (чел кудуруктары) эки өртеки садып ап турар бис. Тел: 8-913-343-6677.

Кызыл хоорайда Дружба 55 те дыштанып хонар Хостел ажилдап турар. Иштинде телевизор болгаш амгы үениң чымчак оруннаны бар. Паспорттук болур. Чаңгыс орунун өртээ — 400 рубль. Харылзажыр телефону 8-923-262-6180.

(Төлөврүгү үндөзүнө парланган)

солунуң сайтызы://shyn.ru

электроннуг почтазы: shyntuva@mail.ru shyntuva@yandex.ru

Неделяның тиражи: 12000 экз. Үндүрүлгениң тиражи: 4000

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа ямазы.

Кол редактор А.С. ШОЮН

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн адреси: 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100, каб.: 29-32

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор А.С. Шююн — 2-01-35. Кол редакторнун оралакчызы Д.С. Монгуш — 2-17-91. Секретарь В.М. Чактар — 2-30-69; тел/факс (394-22) 2-30-69. Бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи (Н.Б.Б. Оюн, С.С. Кужугет, А.А. Лагзы) — 2-18-10.

РЕДАКЦИЯНЫҢ КИЛДИСТЕРИ:

Нийтилел-политиктиг (редактору Ш.М. Суван, корр. А.А. Ондар). Экономика, үлетпүр болгаш көдээ ажил-агый (редактору А.Н. Соян). Социал айтырыглар (редактору Н.С. Эргел, корр. Ш.Н. Ховалыг) — 2-17-94. Культура, чогаал, медээлер база спорт (редактору Э.Н. Кол, корр. А.Д.Б. Түлүш).

Очулга (очулдурукчу А.К. Ооржак). Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак. Корректорлар А.Ч. Чамзырын, Ч.Н. Мачык.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр. счет № 30101810500000000735 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001 ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те бүртүккэн. Херчилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-00068.

Солуну «Тываполиграф» ААН-ге парланган (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1). Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпөй барып болур. Айтыгланган саннары болгаш өскө-даа фактылары, дындагылары дээш авторлар боттары харылаар.

Чагыдылга индекс: хуу кижилерге — 11530, организацияларга — 31730. Солун неделяда үш катал үнер. Хемчээли 3 парлаар ама. Номери парлагже дужааганы: график өзүгүр — 21.00, херек кырында — 18.00. Солун келбей барганда, 3-14-94 телефоны доттар.